

Sokáig csak megfigyelőként tűnik elénk, majd ő válik leginkább a viszonyok láttatóivá. Az utolsó fejezetben tudjuk meg a nevét és ismerjük meg a történetét, és ő lesz, aki őrzi a könyvet záró tragédia helyszínét. Az elbeszélő a varjakon kívül leginkább a Fállábút emeli abba a pozícióba, hogy újabb rálátást adjon az olvasónak a telepre. Szebeni Miska, a regény egy további szereplője, aki szintén inkább segéderő: intézeti ápoló, aki a felszín alatt intézi ügyeit. Mégis ő az, akiről – szintén viszonylag későn – többet megtudunk. Arról, hogy a kilátástalan életébe belecsempészte az értelmet, és tett azért, hogy kielégíthesse valamelyest a vágyait. Részmegoldás, de még mindig többet mutat fel ő, mint a négy férfi főhős.

Szandra az egyetlen lány a regényben. Ő, a maga félgyermekei, félállati, félaszsonyi létevel szürreális eleme a történetnek. Egyszerre szellem, eszköz, harcos, segítő és provokátor. Hiába tudunk meg keveset róla, hiába kapja meg pozícióját ő is viszonylag későn a regényben, mégis tudjuk, ő az egyetlen, aki változtatni képes. Ő képviseli a varázslatot, hogy mindennek ellenére igenis van más út. Hajtja az embert a kérdés, vajon milyen célok éltetik az ott élőket. Tatár Pista gondolatai az anyja gondozása és Szandra körül forognak, Pék Lacit az intézetiek megmérgezése élteti legjobban az asszonyi illat mellett, Szebeni Miskát a chatablak, Gulyás Ferit a műfogsorának megtalálása, Pongrácz Antalt az, hogy egy nap végleg bezárja a boltot. Tatár Pista mégis őrzi a sorompót, Szokola Bandi az italba menekül, Pongrácz Antal nem adja el a lovakat, amik a feleségére emlékeztetik. A nyíresen túlra senki nem jut el, a varjak pedig úgy tűnik, hosszútávra tervezik a telepen az életet. Hogy hova tűnnek a nők, hogy mi lesz a gyerekekből, miből lesz a megélhetés, és lesz-e valaha újra igazi közösségi élet a telepen, megválaszolatlan marad.

Kiss Tibor Noé kötete átpoetizált realizmus és induktív filozófia. Életszagú emberek, álomszerű sorsokkal. Egy hely, ahol megállt az idő, és a lázadások felfüggesztett életek pótcselekvései. (*Magvető*)

SÓS DÓRA

Feketekönyv

MICHEL PASTOUREAU: A FEKETE: EGY SZÍN TÖRTÉNETE

A malacrószaszín – állítja Michel Pastoureau – a 18. századig malacfekete volt. „[A] hétköznapi disznók, melyek Európában évezredek óta feketék voltak, kezdenek rózsaszínné válni: az ázsiai sertésfajtákkal végzett merész keresztezés eredményeként zsírosabbá válnak és kivilágosodik a színük. Ez az átmenet a feketéből a rózsaszínbe a disznók külsején már magában jól mutatja a felvilágosodás évszázadában végbement kromatikus változásokat.” (226.) Íme egy olyan gondolatvezetés, mely a következőkben ismertetendő kötetre nagyon jellemző: a szerző keres magának egy kuriózumszerű változást, mely a színek kontextusában értelmezhető, majd azt történeti jelentőséggel ruházza fel. Körültekintően és bravúrosan.

Michel Pastoureau *A fekete: egy szín története (Noir: Histoire d'une couleur)* 2008-ban franciául megjelent könyve már magyarul sem éppen friss kiadvány: a

kemény borítós, elegáns tipográfiájú és kivitelezésű kötet Seláf Levente igényes fordításában 2012-ben jelent meg a *Kalligram Kiadónál*. A *fekete* viszont olyan könyv, mint amilyen szín a fekete: nem egykönnyen avul el. A könyv arról szól, amit a címe ígér: a jelzett szín történetét dolgozza fel. A fekete történetét olyan perspektívába helyezi, mely például az elmúlt kétszáz év történéseit (ahol egyébként a legtöbb fluktuáló jelentéstulajdonításra lenne lehetőség) – hosszú tartamú szemlélete miatt – ötven oldalon képes összefoglalni. Részletes kritika magyarul nem jelent meg a kötetről, hosszabb-rövidebb ismertetések viszont több helyen is. Ezt a munkával számoló, de el nem mélyülő recepciót magyarázhatja egyrészt a kötet sajátos tudományos státusza (egyszerre szaktörténeti munka és ismeretterjesztő jellegű kiadvány, ami a vizuális kommunikáció, a formatervezés bármely területén tevékenykedők számára lehet hasznos olvasmány), illetve magyarul viszonylag előzmény nélküli diszciplinaritása. A kötet szerzője középkorász, aki a szimbolikus formák történéskének vallja magát és egy hasonló nevű katedra kinevezett professzora. Ez a kultúrtörténet és történeti antropológia határán álló irányzat azzal a szemléletmóddal jellemezhető, mely a kulturális produktumokat (az írásbeliség nyomait, forrásait, intézményeit, a vizuális kultúra megnyilvánulási formáit) a társadalmi változások és viszonyok tüneteiként vizsgálja, s miközben ezekről a formákról beszél, valójában társadalomtörténetet rak össze.

A *fekete* kronologikus rendben, öt fejezetben tekinti át a fekete értelmezésének kontextusait az emberi kultúra abszolút kezdeteitől a 21. századig. A kiindulópont a fekete kettős természetének konstatálása: a fekete az univerzum eredője, az őslapot színe, annak egyszerre félelmetes és ígéretes vonatkozásaival – a halál és az élet duplicitásával. Ezt a kulturális közhelyet árnyalják az egyes korszakok értelmezései. A kezdeti periódust a fekete árnyalatainak komplex értelmezése jellemzi, hiszen az agrártársadalom a természetes feketék, az állati világ feketéinek többféle árnyalatát volt képes megkülönböztetni. A latin nyelv két kifejezése, az *ater* (matt fekete) és a *niger* (csillogó fekete) mutatja a nyomait annak a színskálának, mely arra volt alkalmas, hogy megnevezze a fekete összes olyan tulajdonságát, mellyel a természetben rendelkezik. A fekete ebben a korszakban a fehérrel és a pirossal összekapcsolódva alakít ki hármas színstruktúrát. Pastoureau ennek az organikus színhármasnak a modernista megjelenésére figyelmeztet majd a zárófejezetben: az expresszionizmus e klasszikus színhármas felé fordulása az organikus erőszakosság felmutatásának igényét jelzi. De folytatható Pastoureau leírása a klasszikus fekete női stiletto Louboutin-féle piros talpú átértelmezésének említésével, mely a legagresszívabb női fétiscipő. (A kortárs feketék történetéhez egy apró adalék: „A fekete egyszerre szerény és arrogáns. A fekete egyszerre lusta és egyszerű – de rejtélyes. Mindenekfelett viszont a fekete ezt mondja: nem untatlak – te se untass engem.” Yohji Yamamoto *The Poet of Black*, K. A. fordítása, https://www.youtube.com/watch?v=_ovpSDZRAlw.)

A legizgalmasabban megírt fejezet a 10–13. századra vonatkozik, arra a korszakra, amikor a fekete ördögi színként való értelmezése stabilizálódott. Ez az a korszak, mely a szerző szaktudományos érdeklődésének területe, s az esetelemzések kidolgozottságán érzik, hogy itt képes igazán a szín társadalmi tétjeinek érzékeltesére. A szerzetesi viseletben a fekete és fehér értelmezésének harca, a cí-

mertan feketéi, valamint a fekete lovag imagináriusának kialakulása a könyv legizgalmasabb részei. Ikonográfiailag itt történik meg a feketének a pogányság, a pokol, a halál színéből az inkognitó és a titok színévé alakulása. A 14–16. század folyamatait áttekintő fejezet a fekete divat- és luxusszínként való megjelenését dokumentálja, azt az előtörténetet, mely a kortárs divatvilág folyamatait előlegezi meg. A királyi fenség, tekintély, vagyonosság hozzá kapcsolódó értékei két másik szint is elkezdene előtérbe helyezni a luxussal asszociálható színek palettáján, a szürkét és a lilát. Ugyanebben a korszakban kezd el a fekete bőrszínt is jelenteni, s kezdődik el a fekete rasszként való értelmezésének máig tartó kultúrtörténete. Illetve innen indul hódítóútjára a nyomtatás fekete-fehér kromatikája. A fekete értelmezése a szín természetét érintő fizikai felfedezések és tudományos viták területén folytatódik tovább a 16–18. században, ahol a szín mint optikai jelenség vizsgálata, a Newton által leírt mérhetősége azt a színskálát hozta létre, ahol a fekete nem létezik. A spektrumban a különböző színekre széteső fehér mellett a fekete státusza komolyan megkérdőjeleződik. A fekete árnyalatai az 5. fejezetben válnak teljesen széttartóvá: a szén és az ipar, a fotográfia és a mozi, az anarchia és a fasizmus egyaránt a szín értelmezési tartományai lesznek a 18. századtól napjainkig ívelő asszociációsorban. A fekete tragikus, poétikus, avantgárd és modern szín, jelentéseit össze- és számon tartani képtelenség.

Ebből a rövid összefoglalóból is látható, hogy egy színről írni olyan problémá szerkezet kialakítását jelenti, mellyel a kortárs humán- és társadalomtudomány egyre több esetben szembesít. A kutató felkészültsége, kompetenciái valójában nem elégségesek a jelenség leírására, azonban a probléma megfogalmazása, a jelenséghez kapcsolódó problémák térképének elkészítése önmagában már valamilyen tudományos eredmény. Ilyen ez a könyv: alaposan megrajzolt problématerkép. Ki lehet képes egyszerre kompetensen nyilatkozni a fekete lovagról, a kis fekete ruháról és a The Black Panthersról? Ki tud ugyanolyan értően írni a középkori szerzetesek vitáiról, mint a 19. század végi melankólia alakzatairól? Klasszikus diszciplináris elvárásrendszer szerint nincs e területeken egyszerre kompetens szerző. De éppen a sokszor esetleges választások tudnak fejlődési mintázatokat megmutatni.

A kötetben a kortárs feketékről olvashatunk a legkevesebbet. Azokról a feketékről, melyek a mai divatvilág és vizuális kultúra fétisszínei, és semelyik szín sem képes egyeduralmuk megdöntésére. A fekete ma olyan kódrendszer része, mely a minimalista poézis és a hivalkodó luxus extrémjei között abban a professzionális trendtermelői iparágban képes megingathatatlanul fennmaradni, mely a feketét mint nyugvópontot folyamatosan eltérő jelentésekkel tölti fel (lásd a „black is the new black” [„a fekete az új fekete”] állítást és annak variációit). Ezek a folyamatok meggyőződésem szerint a vizualitással kapcsolatos kortárs szakmák kontextusából érthetőek meg legjobban, s így természetesen maradnak kívül a történész érdeklődésén.

Nyilván magyar olvasóként nem lehet nem azon gondolkodni, hogy milyen jelenségek feleltethetőek meg a Pastoureau által leírt folyamatoknak a magyar kultúrtörténetben. A Czuczor–Fogarasián például a fekete etimológiája kettős: a *fek-ettét* fekély ettére vezetik vissza, illetve a fekvő testre, a test fekvő részére, melyre a vi-

lágosság nem hathat (*A magyar nyelv szótára II. Készítették Czuczor Gergely és Fogarasi János, Pest, Emich Gusztáv, 1864, 660.*). Kérdezhetjük továbbá, hogy hol van ezen a problématerképen a fekete város, a fekete ország, a fekete gyémántok, a fekete zongora, a feketelevelés vagy a Fekete-tó?

Pastoureau több szín, forma és textíliaminta történetét dolgozta már fel. E kötetben is megfogalmazódó állítása, hogy nem minden szín történetét lehet megírni, vannak színek, melyek jelentése kontrasztív, a fekete által például a 16. században a szürke történetét is meg kell írni. E módszertani megfontolás ellenére a mediavistából lassan színtörténésszé avanszáló Pastoureau 2006-ban a kék, 2013-ban a zöld történetét írta meg, könyvet írt a csíkos textíliáról, mely a kirekesztés, a társadalmi anomália jelölője, vagy a medve jelentőségéről a nyugat-európai imagináriusban. Olyan témák és címek ezek, melyek annak a történeti identitásnak és habitusnak a kialakítását szorgalmazzák, aki nem (csak) a szakmai nyilvánosság előtt keresi a visszaigazolást, hanem egyfajta médiasztár is. A *Princeton University Press*-nél a zöldről szóló monográfiával együtt *A fekete* albumszerű kivitelezésben jelent meg, s ezzel jelentősen hozzájárult ahhoz, hogy az angol könyvpiacra a „coffee table book”-formátum terjedési logikájába illeszkedjen. Franciaországban a Pastoureau-kötetek előbb-utóbb zsebkönyvként végzik (van úgy, hogy úgy is kezdik), s ezzel utalnak a francia könyvfogyasztás brittől/amerikaitól eltérő formáira. A Hrapka Tibor-féle borító, a 150-nél több igényes illusztráció a magyar könyvpiacra e két logika közötti átmenetet igyekszik megvalósítani: ez a könyv inspirációs munkaeszköz, album és tudományos olvasnivaló egyszerre. (*Kalligram*)

KESZEG ANNA

